

BOŽIDAR JEZERNIK: Nacionalizacija preteklosti; Znanstvena založba FF (Razprave FF), Ljubljana 2013, 370 str., ilustr.

Besedilo na zavihku knjige in za knjižno promocijo razkriva aktualen avtorjev nagib: »Čeprav smo Slovenci geografsko, gospodarsko, politično in kulturno del Evrope in polnopravni člani EU, svojo usodo še vedno povezujemo s svojo narodno pripadnostjo. Narod, narodnost, dediščina, identiteta ohranjajo svojo čarobno moč. Ko razmišljamo o sebi, so navedeni pojmi še vedno naša poglobljena orodja.« Dodajmo, da se s tem Slovenci še vedno pretežno razumemo v kontekstu, ki ga zelo določno zarisuje pojem preteklost. Da bi razumeli, kaj in zakaj vse se je v zvezi z nacionalno konstitucijo naložilo v pripoved o slovenskem narodu/naciji, je potreben znanstveni diskurz; ta zmore povezati interpretacijo različnih branj in razumevanj preteklosti, ki temeljijo na raznorodnih virih. Vir je praviloma v sebi mnogoplasten in govori v jeziku, v katerem je nanj naslovljeno vprašanje. Zato so pripovedi oziroma interpretacije različne. V monografiji, ki zaokroža avtorjevo skoraj poldrugo desetletje dolgo intenzivno ukvarjanje z omenjeno problematiko, avtorjeve interpretacije usmerjajo vprašanja, razvita v sodobni politični etnologiji/antropologiji in historiografiji. Označujejo jih ključne besede: etničnost, nacionalnost, rasa, država, preteklost, dediščina, spomini, spomeniki, znanje, produkcija znanja, ideologija, politika, nacionalizem, politične elite, meščanstvo, plemstvo, »mi in drugi«, konstrukcija drugega.

Knjigo sestavlja 11 poglavij oziroma razprav, ki so bile večinoma že objavljene, a so v knjigi predelane in predvsem dopolnjene z novim gradivom in spoznanji: 1. Modernizacija in slovenska prebujanja, 2. Preteklost, zgodovina in kulturna dediščina, 3. Kranjske »knjige sveta«, 4. Moskovska etnografska razstava leta 1867, 5. Politika varovanja spominov, 6. Slovenska kulturna dediščina in politika, 7. Kranjski deželni muzej in narodna politika, 8. Antropolog, ki je ljudem meril

glave, 9. Konstrukcija identitete na marmorju in terakoti, 10. Cesarica z dvema glavama, 11. Konstrukcija drugega s pomočjo državnega terorja. Tematizirajo, kar je povzeto v naslovu, tj. nacionalizacijo preteklosti, iz perspektive, ki želi na Slovenskem in primerjalno s tremi razpravami o drugih in drugačnih kulturnih in političnih lokacijah (muzeji v nemških koncentracijskih taboriščih, reprezentacije klasične dediščine v Grčiji in Turčiji, zgodba o dveh cesaričinah glavah s Hrvaškega) pokazati na v preteklem raziskovanju manj pozorne vidike ustvarjanja nacionalnega obzorja. Njegov okvir je obdobje modernizacije, ki je na Slovenskem izraziteje šele v specifičnem odzvanjanju marčne revolucije v drugi polovici 19. stoletja pripeljalo do krepitve, promocije in izražanja narodne zavesti v multietnični monarhiji. Narodna zavest pa se je ostrila predvsem per negationem, v razmerju z ne-slovenstvom, konkretno proti nemštvu oziroma vsem, ki so bili neslovenskega rodu, četudi so dolgo živeli na Slovenskem in prispevali k njegovemu razvoju, od gospodarskega do kulturnega. Vendar tudi razmerja, kakor pokaže avtor, niso enkrat za vselej zakoličena, so vedno zainteresirana, spreminjajo se skladno s »potrebami časa«, glede na vpletene akterje in mesto izjavljanja.

V monografiji je na novo in drugače – posebej z branjem sočasne publicistike – presojena vloga posameznikov in socialnih skupin kot akterjev zgodovine, različnih institucij in medijev kot prostorov bitk bodisi za politično in nazorsko moč ali moč nad pomeni ter segmente življenja (na primer dediščino), ki so instrumentalizirani s ciljem, da ustvarjajo podobe tega, kaj je moj/pravi/dober narod. Pri tem je opozorjeno na strategije, povezane s spominom, spominjanjem (prisvajanjem) na eni strani in z zavestno ali nezavedno pozabo (razlaščenjem) na drugi, ki pa se nikoli ne dogajajo zgolj na ravni deklarativnih ideologij, ampak

vedno v specifično politično, ideološko in kulturno konstituiranem prostoru in s specifično situiranimi interesi. Gre torej za stalen proces ali procese vključevanja in izključevanja tega, kar ima nacionalni pomen, kar naj bi bile skupne vrednote, in tistega, čemur je nacionalni predznak odrekan. Samo z argumentativno in performativno močjo je namreč mogoče ustvariti in vzdrževati trdno nacionalno skupnost.

Slovenci sodijo v tisti krog nacij, ki so se utemeljile na esencialističnem ali primordialnem konceptu (narojenega) naroda, čemur v 19. in zelo globoko tudi v 20. stoletju pritrjuje vedno vnovično sklicevanje na (slovenski) narod, in to ne glede na zelo različne politične sisteme, ki so vladali ljudem na slovenskem ozemlju (od habsburške, avstro-ogrske monarhije, jugoslovanske kraljevine in po 2. svetovni vojni federativne in socialistične Jugoslavije do zdajšnje Republike Slovenije). Takšna perspektiva pa zaradi svojih inherentnih omejitev prekrije ne le politične, temveč tudi družbene oziroma socialne razločke; tako lahko, na primer, mimogrede spregleda ali zakrije pomen, ki so ga imeli (tujerodni) posamezniki ali pa pomembna družbena plast, tj. meščanstvo, v ustvarjanju podlag slovenske države. Če v te premisleke vključimo še etnično razsežnost, so vprašanja še kompleksnejša, odgovori pa težavnejši, saj gre na časovni osi za stalno premeščanje pripisovanja pomenov, ki na primer iz preteklega dobrega kaj hitro ustvarijo današnje škodljivo in sovražno. Produkt tega procesa pa so vedno še neki »drugi«, tuji, ki ostajajo zunaj narodne paradigme in so kaj hitro lahko prekvalificirani v izdajalce, sovražnike ipd. Pokazati tudi na te in njihov pomen (na primer rodbina Auersperg, tuje meščanstvo na Slovenskem) je sestavina kritičnega premišljevanja o »slovenski« preteklosti. – Ali, kakor avtor povzema »silogizem Georgea Orwella iz 1984: 'Tisti, ki nadzoruje preteklost, nadzoruje

* Ingrid Slavec Gradišnik, dr. etn., znanstvena svetnica, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; ingrid.slavec-gradisnik@zrc-sazu.si.

prihodnost; tisti, ki nadzoruje sedanost, nadzoruje preteklost' (Orwell 1984: 33). [...] Narativni obrazec [...] je predstavljala preteklost kot stoletni boj med dobrim in zlim, katerega srečni izid je bil, da so današnji junaki ('mi smo kot oni') nadomestili stare junake kot včerašnje zločince ('mi smo drugačni od njih'). V novi zgodovini je bilo prostora za spomin na gospodarske, kulturne in politične dosežke meščanstva komaj za brušenje jezika in peresa kritike.« (str. 54)

Diskurzi o tem nikakor niso samo politični senu strictu, širše družbeni in kulturni, potrebujejo namreč tudi znanstveno argumentacijo. Avtorjeva spoznanja pritrjujejo razumevanju znanosti kot zbiru vedno in neogibno situiranih praks, kar je dobro ponazorjeno v poglavjih, ki govorijo o zbiralskih, muzeoloških ali, širše, dediščinskih praksah in njihovih političnih (iz)rabah.

Slovnica procesa narodovanja in nacio-

nalizacije, ki se je na Slovenskem oblikovala od t. i. pomladi narodov, temelji na odnosu do preteklosti in dediščine (»Glejmo nazaj, da vidimo naprej!«). Avtor skuša odgovoriti na vprašanji, kaj sploh je dediščina in zakaj smo ji tako naklonjeni, in dediščino postavlja v kontekst modernizacije kot nenehne spremembe ter na drugi strani v par preteklost-dediščina, pri čemer je slednja nekakšna stalnica, ki s preostanki kljubuje spremembam in minljivosti, ob tem pa skupnost povezuje, jo solidarizira in razločuje od drugih skupnosti. Dediščina nikoli ni vsa preteklost, je produkt zainteresiranega pogleda na preteklost. In avtor opozarja, da je to njen bistveni namen; s tem navsezadnje izpolni tudi svoje poslanstvo, da je, na primer, v nacionalizirani formi izraz potrebe nacionalne države. Dediščina je torej družbeni in ne znanstveni citat, četudi in ko je predmet znanstvene/strokovne obravnave. Rdeča nit celotnega besedila

je prav razmerje med diskurzi o preteklosti in njenimi »ujetimi« podobami v raznoterih žanrih in lokacijah.

Za ta in še katera druga vprašanja je monografija *Nacionalizacija preteklosti* pomembno referenčno delo, ki s kritičnim branjem in obravnavo bogatega gradiva iz arhivov, muzejev, upodobitev, časniškega pisanja in tujih in domačih referenčnih del dopolnjuje neizogibne omejenosti, pristranosti pri pisanju o in dojetanju preteklosti. Pa ne le tiste, ki je bila nacionalizirana, temveč tudi tiste, ki je bila marginalizirana. S tem sporočilom je namenjena najširši strokovni in izobraženski javnosti, vsekakor je tudi obvezno branje za študente različnih humanističnih in družboslovnih ved. Z besedilom je v dialogu več kot sto skrbno izbranih enot slikovnega gradiva (fotografije, ilustracije, stare razglednice, karikature itn.), ki v svojem jeziku govorijo o obravnavanih nacionalizacijskih diskurzih.

